

УДК 378:373.3.011.3-051

Олександра Шкуренко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено одному з аспектів професійної підготовки майбутнього педагога – формуванню професійної педагогічної комунікації, її значущості у навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу, представлено аналіз стану використання інноваційних технологій навчання, як засобу реалізації педагогічної комунікації учителями початкової школи. Автор розкриває значення педагогічної комунікації у сучасному інформаційному суспільстві, розглядає історичний аспект становлення цього процесу, пропонує власний досвід формування професійної педагогічної комунікації у майбутніх учителів початкової школи із практичним використанням інтерактивної технології навчання на заняттях.

Ключові слова. комунікація, професійно-педагогічна комунікація, інноваційні технології, педагогічна технологія, інтерактивна технологія навчання, дискусія, комунікаційна компетентність.

Статья посвящена одному из аспектов профессиональной подготовки будущего педагога – формированию профессиональной педагогической коммуникации, ее значимость в учебном процессе высшего педагогического учебного заведения, как средства реализации педагогической коммуникации учителями начальной школы. Автор открывает значение педагогической коммуникации в современном информационном обществе, рассматривает исторический аспект становления этого процесса, предлагает собственный опыт формирования профессиональной педагогической коммуникации у будущих учителей начальной школы вместе с практичным использованием интерактивной технологии обучения на занятиях.

Ключевые слова: коммуникация, профессионально-педагогическая коммуникация, инновационные технологии, педагогические технологии, интерактивные технологии обучения, дискуссия, коммуникационная компетентность.

In this article, author explores the problem of aspects of future teacher professional preparation – the forming of professional pedagogical communication, meaningfulness in the educational process of higher pedagogical educational establishment, the analysis of the state of the using of innovative technologies of studies is presented, as to the mean of realization of

pedagogical communication by the teachers of elementary school. The problem of forming professionally-pedagogical communication of future teachers is investigated, its importance in the educational process of higher pedagogical university, was analysed the condition of the using innovative technologies of studies, as the way of realization pedagogical communication by the teachers of elementary school. An author exposes the value of pedagogical communication in modern informative society, consider the historical aspect of becoming of this process, own experience of forming professional pedagogical communication offers for the future teachers of elementary school with the practical using of interactive technology of studies on employments.

Key words: *communication, professionally-pedagogical communication, innovative technologies, pedagogical technologies, interactive technologies of studies, discussion, communication competence.*

У сучасному інформаційному суспільстві проблема комунікації є однією з найважливіших. Європейські дослідження останніх років свідчать, що роботодавці цінують комунікативні навички потенційного працівника значно вище за фахові вміння. Означені факти легко побачити в освітній сфері, у контексті професійної педагогічної комунікації як особливого типу активного взаємообміну інформацією у професійній педагогічній діяльності, що покликана забезпечити підготовку людини до життя у світі різноманітних зв'язків, відносин, комунікативних можливостей особистості.

Провідним суб'єктом професійної педагогічної комунікації є учитель, професійна, а саме комунікативна, діяльність якого має бути спрямована на виконання соціального замовлення – формування гармонійно розвиненої особистості.

Аналіз педагогічної наукової літератури свідчить, що проблемі формування комунікативної компетентності присвячено дослідження вчених: І. Зязюна, І. Ісаєва, О. Ломакіна, В. Нестерова, І. Підласого, В. Сластьоніна, В. Ягупова та ін.

Дослідженням проблеми умов формування комунікативних умінь займалися: С. Кисельгоф, Ю. Косенко, О. Орлова, С. Скворцова, В. Сластьонін, Г. Почепцов, М. Філоненко та ін. Теоретичні основи розвитку комунікативних умінь розкриті в наукових працях В. Кан-Калика, О. Леонтьєва, І. Страхова, Н. Кузьміної, Н. Волкова, М. Кларіна та ін. Дослідженням психічних станів педагога під час професійного спілкування займався І. Ашраф'ян, С. Борисенко, Т. Яценко та ін. Проблеми, пов'язані з особливостями мовленнєвих здібностей педагогічної комунікації розглядаються Б. Бажноковим, І. Бехом та ін. Підходами до забезпечення контакту в ході професійної комунікації педагога займалися С. Батракова, Т. Злобіна, Р. Кузьменко та ін.

Вагомий внесок у розробку інноваційного педагогічного навчання

майбутніх учителів внесли вітчизняні вчені І. Гавриш, М. Кларін, Є. Крюкова, О. Мариновська, І. Мельникова, Л. Петухова, В. Петрук, В. Сластьонін; серед зарубіжних вчених – А. Осборн, К. Фопель, К. Херрейз та ін.

Мета статті – окреслити проблему формування професійно-педагогічної комунікації майбутнього вчителя, її значущість у навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу, провести аналіз стану використання інноваційних технологій навчання, як засобу реалізації педагогічної комунікації учителями початкової школи.

Поняття «комунікація» зазнавало змін упродовж еволюції людства та розвитку наукової думки. Великим поштовхом у еволюції комунікації стали: винайдення друкарського верстату, одиницею інформації якого була – літера і аналогічний за значенням винахід ХХ століття – комп'ютер, одиниця інформації якого – біт. Ці винаходи зумовили стрімкий розвиток у першому випадку – писемності та книгодрукування, а отже, освіти, а в другому випадку – розвиток інформаційних технологій, які значно осучаснили всі сфери життя, особливо освіту.

На сучасному етапі розвитку суспільства продовжується дослідження понять політичної та масової комунікації, тому що ці процеси поєдналися на основі прискорення розвитку світових Мережевих систем в умовах інформаційно-технологічної революції. Інтерес до проблем комунікації значно зріс серед дослідників більшості наукових напрямків – від фундаментальних природничих до всіх гуманітарних дисциплін на початку другого десятиріччя ХХ ст. Найбільш широко в цей час були представлені роботи з теорії масових комунікацій. У наш час почалось осмислення глибинної сутності комунікацій у межах міждисциплінарних досліджень або меганаукових розробок [5].

У ХХ ст. поняття комунікації в глобальному розумінні – газета, радіо, телебачення чи Інтернет, – роблять доступною величезну за обсягом інформацію будь-якого характеру. Термін «комунікація» (лат. *communicatio*, укр. «роблю загальним, пов'язую») з'являється в науковій літературі на початку ХХ століття. У наш час він має такі інтерпретації:

- засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу;
- спілкування – передавання інформації від людини до людини;
- передача та обмін інформацією в суспільстві з метою взаємодії у ньому [2].

Сучасна теорія комунікації продовжує свій розвиток, як міждисциплінарна галузь. Цікавим фактом є дослідження сучасного американського дослідника Джеймса Андерсона («Комунікативна теорія: епідеміологічні основи», 1996 р.), який проаналізував та систематизував 249 різних теорій комунікації. У дослідженні дотримуємося думки американського дослідника Роберта Крейга щодо виокремлення семи основних традицій у теорії комунікації, які вплинули на її розвиток:

риторична, семіотична, феноменологічна, кібернетична, соціопсихологічна, соціокультурна, критична [7, с. 11].

XX століття характерне появою нових видів комунікації (масової, політичної та соціальної). Після появи терміну «комунікація», його почали вживати як синонім до «спілкування». Спроби вчених розвести ці терміни не завжди успішні щодо з'ясування тотожності чи відмінності цих понять.

Одним із шляхів вирішення проблеми низького рівня вербальної і невербальної комунікації майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, є набуття практичних умінь у діловому, педагогічному спілкуванні, зокрема, таких: успішно виступати перед аудиторією; переконувати співрозмовника; ефективно говорити і слухати співрозмовника; правильно подати себе; вибрати правильний стиль спілкування; захищатися від маніпуляцій співрозмовника; орієнтуватися в особливостях партнера за допомогою невербальних засобів спілкування; вести дискусію, переговори; вирішувати конфліктні ситуації тощо.

У своєму досвіді, під час процесу формування професійної педагогічної комунікації, використовуємо інноваційну методику, яка включає в себе інтерактивні технології навчання, інформаційно-комунікативну технологію навчання та ін. Найбільш ефективною серед сучасних технологій навчання в аспекті підготовки вчителів початкової школи є інтерактивна, яка передбачає полілогічність, діяльнісно-творчий характер, підтримку індивідуального розвитку особистості, надання їй самостійності у прийнятті рішень, творчості, вибору змісту і способу навчання та поведінки. Прикладом вправ цієї технології є «Активне слухання», «Мікрофон», «Знайомство», «Незакінчені речення», «Комплімент». Саме інтерактивна технологія навчання здатна забезпечити особистісно зорієнтовану освіту. Інтерактивна діяльність розпочинається із забезпечення такої важливої для формування повноцінного внутрішнього «Я» «ситуації успіху», коли кожна дитина може стверджувати: «Я знаю, я можу!» Така заява є тільки початком роботи, бо вчитель одразу ж створює ситуацію «дефіциту знань». За таких умов спілкування учень відчуває, що попереднього обсягу знань йому замало і потрібно поповнити свої знання, щоб розв'язати поставлену педагогом проблему. Відповідно виникає ще одна ситуація – «інтелектуальний конфлікт». Вона виражається словами: «Я цього ще не знаю, і мені про це треба довідатись». Через брак інформації учень змушений здійснювати пошукову діяльність. У системі інтерактивної роботи педагог виконує роль учасника пошукової діяльності, а не керівника, що нав'язує свій єдино правильний шлях розв'язання того чи іншого завдання.

У випадку використання інтерактивної технології навчання комунікаційні зв'язки виникають не тільки між викладачем і студентом, а й між усіма учасниками комунікації. Педагог постає рівноправним учасником навчального процесу. Багатостороння комунікація

характеризується відсутністю полярності та мінімальною увагою на точку зору викладача. У процесі цієї комунікації у студентів з'являється можливість поділитись своїми думками і враженнями у рамках певної теми чи завдання. Особливістю цього виду комунікації є те, що у процесі взаємодіють усі присутні.

Поділяємо думку О. Пометун [4] щодо основних завдань, які постають перед викладачем чи вчителем перед застосуванням інтерактивної технології – навчити навичок міжособистісного спілкування, а саме:

- уміння слухати себе та інших;
- відтворювати почуте;
- пояснювати своїми словами певний матеріал;
- уміти ставити запитання.

Тому оволодіння вищезазначеними навичками є обов'язковою ознакою готовності комунікативних здібностей майбутнього вчителя початкової школи до професійної педагогічної діяльності.

Готовність викладача педагогічного ВНЗ поставити себе на місце студента і поглянути на світ його очима, щирість і відкритість здатні додати освітньому спілкуванню змістовність і глибину. Це, у свою чергу, обумовлює формування у майбутнього вчителя гуманної педагогічної позиції, розвиток його внутрішньої професійної мотивації, підготовленість до рефлексії особистісної та професійної поведінки, до орієнтації на діалог і зміни у процесі педагогічної комунікації.

Перед викладачами фахових дисциплін початкової освіти постає завдання формувати уміння, що належать до професійно-комунікативної діяльності, навчити майбутніх фахівців раціональній комунікативній поведінці. Реалізація цього завдання передбачає включення в систему викладання фахової дисципліни комунікативно-мовних завдань і вправ у поєднанні із інтерактивною технологією навчання. Формування професійної педагогічної комунікації студентів вимагає особливої організації навчального процесу. Таким чином, зміст навчання за інтерактивними методами доповнюється та постає у вигляді конкретних мовних моделей, які закріплюють студенти у просторі навчального та позанавчального спілкування і використовуватимуть у сфері майбутньої професійної діяльності.

Значна частина студентів увійшла до складу гуртків (проблемних груп), що діють, наприклад, на кафедрі фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі (Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини):

- «Підготовка студентів до розвитку мовлення молодших школярів»;
 - «Актуальні проблеми навчання української мови»;
 - «Актуальні проблеми навчання іноземних мов у початковій школі»;
 - «Сучасні методи навчання з дисципліни «Я у світі»;
-

– «Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес початкової школи».

Частина студентів займалися теоретичними дослідженнями відповідних проблем, результатом яких стали виступи з доповідями. Інші учасники гуртків продовжили дослідження означених проблем у курсових роботах. І, як правило, продовжили свою наукову роботу при написанні випускних кваліфікаційних робіт на здобуття освітнього рівня бакалавр, спеціаліст, магістр.

Заняття з фахових методик переважно проводились із застосуванням інтерактивних технологій, оскільки всі викладачі пройшли спеціальну підготовку в Центрі інноваційних технологій навчання при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини і є тренерами з інтерактивних технологій навчання.

Для вдосконалення процесу формування професійної педагогічної комунікації майбутніх учителів початкової школи нами передбачено апробацію визначених педагогічних умов [6].

З метою реалізації першої педагогічної умови, а саме мотивації майбутніх учителів початкової школи з метою покращення професійної комунікації, нами запропоновано, не збільшуючи обсягу навчального навантаження, упроваджувати у змістове забезпечення дисциплін психолого-педагогічного циклу та фахових методик методи, прийоми та форми, які спрямовані на:

1. Вирішення проблемних педагогічних ситуацій у початковій школі. Так, наприклад, проблемні запитання «Що означає вміти спілкуватися», «Які помилки при комунікації найчастіше зустрічалися при проведенні педагогічної практики». Дискусія на тему: «Які умови необхідно створити викладачеві ВНЗ для формування педагогічної комунікації у студентів?». Тренінги та коучінги на теми: «Як виховати впевненість у собі?», «Імідж учителя – це...» тощо.

2. Розвиток потреби майбутнього вчителя початкової школи у формуванні власної професійної компетентності. Використано вправи: «Скласти казку на задану тематику» (наприклад, при вивченні геометричного матеріалу скласти казку про фігури див. Додаток № 8), «Назвати найбільше синонімів до одного слова: дискусія у стилі «Токшоу» на задану тематику» тощо. Анкетування з обов'язковим обговоренням результатів на тему: «Яких компетентностей бракує під час педагогічної практики?», «Який я співрозмовник?» тощо. Круглий стіл на тему: «Психологічні впливи на результат комунікації», «Роль фахових методик у формуванні професійної педагогічної комунікації у студентів».

Використовували інтерактивні вправи за групами: легкі, середні, складні – задля формування комунікативних умінь і навичок:

1. Легкі – «Знайомство», «Криголам», «Одна хвилинка», «Подаруй квітку», «Незакінчене речення»;

2. Середні – «Бліц-дискусія», «Круглий стіл», «Акваріум», «Рольова

гра», «Метод капелюхів»;

3. Складні – «Чотири погляди», «Напиши казку», «Торнадо», «Публічний форум», «Дебати» тощо.

Пропонуємо фрагмент практичного заняття з курсу «Інноваційні технології навчання» на тему: «Інноваційна педагогічна технологія»:

I. На практичних заняттях студенти готують при виконанні домашнього завдання та проводять вправу «Криголам» для створення позитивної творчої та психологічно позитивної атмосфери на занятті, що допомагають швидко налагодити взаємини у групі. Студенти вчаться проводити вправи та долати свої комунікативні недоліки. («Три слова про мій настрій», «Сніжний ком», робота у групах «Щастя – радість» та ін.).

II. Використання вправи «Портрет» (викладач бере аркуш паперу і кладе перед собою так, щоб не бачити того, що малює. Студенти повторюють за викладачем і малюють свій портрет. Завданням цієї вправи є налаштування на плідну роботу на практичному занятті, покращення емоційного стану, зняття напруженості у колективі тощо).

III. Технологію «Навчаючи – вчусь» використовуємо при вивченні нового навчального матеріалу, який маловідомий для студентів або при узагальненні раніше вивченого матеріалу. Студенти читають інформацію на картках [6] згідно з інструкцією вправи, потім розповідають цю інформацію сусідам. Важливо зауважити учасникам, що ця вправа обмежує спілкування до двох осіб.

Після завершення вправи використовуємо технологію «Незакінчені речення», яку поєднуємо з технологією «Мікрофон», що дає можливість кожному учаснику процесу отримувати навички комунікації та оцінювати власні висловлювання.

Ще одним прикладом роботи з картками є використання технології «Акваріум». Ця технологія передбачає диференційоване завдання для групи із 4–6 осіб, які працюють окремо, а викладач дає завдання всій групі і працює з ними. Після завершення обговорення проблемного питання група повертається на місце, а викладач дає слово групі.

IV. Основна частина заняття відведена для використання технологій «Дебати», «Дискусія» або «Громадські слухання». Для проведення цього виду вправ необхідно правильно організувати роботу кожної групи. Значно полегшать виконання таких вправ надруковані на картках «Правила поведінки та участі у дискусії» та окремі завдання чи нагадування для учасників. Важливо попередньо повідомити тему дискусії, дати домашнє завдання, щоб студенти мали змогу підготуватися.

Теми обраних дискусій, таблицю з оцінювання інноваційних технологій використовували відповідно до матеріалу, який вивчався раніше, або нового навчального матеріалу за планом роботи.

Під час дискусії викладач повинен контролювати хід та небажаний прояв емоцій учасників; важливо кожному студенту надати слово та всіх вислухати.

Після закінчення названих вправ викладач повинен оцінити діяльність кожного з учасників, вказати на допущені помилки, відзначити особливості колективної роботи.

V. Для підведення підсумку заняття використовуємо технології «Мікрофон» та «Метод Прес».

Для зручності оцінювання за кожну правильну відповідь студенти отримують бонуси (це можуть бути кольорові смужки паперу або картону), які в кінці заняття обмінюють на бали за заняття. Основну увагу приділяли логічності викладеного матеріалу, повноті, аргументованості та логічній побудові відповідей, роботі у колективі тощо.

Орієнтація на означений вище досвід дозволила створити уявлення про проблему дослідження в аспекті модернізації освіти у початковій школі, підтвердити її актуальність. Дослідження історичного аспекту педагогічних комунікацій не є вичерпним і потребує подальшого розгляду, а саме, розрізнення інтерпретацій «педагогічна комунікація» та «педагогічне спілкування» на етапах становлення педагогічної науки. Використання інноваційних технологій навчання, як засобу реалізації педагогічної професійної комунікації майбутніми учителями початкової школи має місце, але потребує розробки конкретної методики її впровадження. Зокрема, технології процесу формування професійної педагогічної комунікації та вдосконалення рівня комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник / Н. Ю. Бутенко. – вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 384 с.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. – метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
3. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
4. Пометун О. І. Підготовка вчителів початкової школи: інтерактивні технології у ВНЗ / О. І. Пометун, О. А. Комар. – навч. посібник, – Умань: РВЦ «Софія», – 2007. – 64 с.
5. Пехота О. М. Культура співробітництва: практика групової роботи студентів: навчальний посібник / О. М. Пехота, С. В. Ратовська. – 2-ге вид. Доп та перероб. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 252 с.
6. Шкуренко О. В. Формування професійної педагогічної комунікації у майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика : монографія / О. В. Шкуренко. – Умань : Жовтий О. О., 2016. – 193 с. – Бібліогр.: С. 176–178;
7. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.